

Ajankohtaisia haasteita alueiden kehittämisessä

Marko Mäkinen

ALUEIDEN KEHITYS ON KOKO MAAN MENESTYKSEN LÄHTÖKOHTA

Alueiden kehittäminen on vakiintunut osaksi suomalaista yhteiskuntapolitiikkaa. Alueiden kyky menestyä kilpailussa tuotannontekijöistä nähdään koko maan menestyksen edellytyksenä, ja toisaalta on pidetty oikeana tukea heikommin kehityksessä menestyneiden alueiden elinvoimaisuutta. Ylipäätään aluepolitiikan johtoajatuk- sina korostetaan kehityksen tasapainoisuutta ja omaehtoisuutta. Tämä jättää vastuuta sekä alueille itselleen että valtiotason koordinaatiolle. Valtakunnallisten tavoitteiden määrittely on uskottu valtioneuvostolle ja tavoitteiden täsmennys ja jal- kauttaminen alueille - käytännössä 19:lle maa- kunnalle. Toimintaa säännellään lailla alueiden kehittämisestä.

Tässä artikkelissa tarkastellaan eräitä suoma- laisen aluekehitystyön ajankohtaisia kysymyksiä etenkin alueiden kehittämistä koskevan suunnit- telun ja tehtävienjaon osalta. Samalla se toimii tiivistettynä kuvauksena Suomen alueiden kehi- tyistä tukevan suunnittelujärjestelmän nykyisestä tilanteesta.

MAAKUNTA ON ALUEKEHITYSTYÖN PERUS- TASO

Nykyisellään alueiden kehittämistä koskeva suunnittelu tapahtuu aluekehitysviranomaisina toimivien maakunnan liittojen johdolla, valtio- neuvoston asettamien aluekehitystavoitteiden suuntaisesti ja työvoima- ja elinkeinoministe- riön¹ ohjauksessa. Liitoissa päätösvaltaa käyttä- vät kunnallisvaalien tuloksen suhteessa valitut kuntien edustajat. Kantavana ajatuksena on, että alueen poliittinen tahdonmuodostus kanavoituu liittojen kautta, joiden valmistelutyössä se kohtaa

alueella toimivien valtion viranomaisten edusta- mat kehittämisen valtakunnalliset ja sektoraaliset politiikkatavoitteet. Kehittämistyön maakuntakohtaiset, konkreettiset sisällöt löytyvät tässä vuoro- vaikutteisessa yhteistyöprosessissa.

Vaikka maakunnallisessa aluekehitystyössä maakunnan liitto on toiminnan kokoaja ja alueel- lisen yhteistyön kapellimestari, varsinaisen sisäl- lön kehittämistyöhön tuovat siihen osallistuvat lukuisat alueella toimivat organisaatiot. Maakun- tien aluekehitystyössä toisiinsa lomittuvat sekä faktoihin, objektiiviseen tulevaisuuden arviointiin ja analyttisiin menetelmiin perustuva työ että val- misteluosapuolten erilaisiin arvostuksiin ja tulkin- toihin sekä näiden yhteistyöhön ja sitoutumiseen pohjaava oppimisprosessi. Se pyrkii olemaan tavoitteellista, monen tason tavoitteita ja toimijoi- den aktiivisuutta hyödyntävää, ja siten suunnitel- mallista toimintaa.

Aluekehitystyön tarpeisiin on luotu mittava suunnittelujärjestelmä, jonka avulla maakuntien toimijat mobilisoidaan esittämään näkemyksensä oman alueensa kehittämistavoitteista ja -tarpeista sekä yhdistämään voimavaransa näiden toteu- tukseen. Se sisältää tätä nykyä seuraavat osat:

- maakuntasuunnitelma (tavoitteet ja kehi- tämisstrategia)
- maakuntaohjelma (toiminnan painopisteet, resurssit ja eri toteutusvälineiden työnjako)
- maakuntaohjelman toteuttamissuunnitelma, "totsu" (edellisiin pohjautuvat alueen viestit valtion talousarvioon)

Kullakin liitolla on omat sovellutuksensa lain edellyttämistä aluekehitysopeeraatiosta ja -pro- sesseista. Niinpä niille onkin kertynyt asiantun- temusta sekä alueiden kehitykseen vaikuttavista ilmiöistä ja mekanismeista että toisaalta kehi- tämistyön prosessuaalista osaamista monitöi-

mijaisen kehittäjäverkoston keskusteluttajina ja strategisen kokonaisuuden orkestroijina. Leimallinen piirre maakuntien omaehtoisuuteen perustuvassa aluekehitystyössä kuitenkin on, että vaikka liitot ovat vastuussa aluekehittämisen suunnittelusta, strategioista, osapuolten keskusteluttamisesta ja yhteisen kehittämisnäkömyksen jalostamisesta, niillä itsellään on vain vähän mahdollisuuksia näiden asioiden operatiiviseen toteuttamiseen ja tärkeiksi havaittujen kehitys-impulssien omakohtaiseen tukemiseen. Kun toimivalta, rahalliset resurssit ja eri aihealueiden syvämpi substanssiosaaminen on jakautunut lukuisille tahoille, on aluekehityksen suunnittelu- ja ohjelmatyöllä vain rajallinen vaikutus kehityksen suuntaamiseen. Nämä piirteet toteaa myös liittojen asemaa ulkopuolisena arvioinut Rizzo (2007) ajankohtaisessa kirjoituksessaan.

Alueiden kehittämistä koskeva suunnittelujärjestelmä vaikuttaa paperilla järkevältä ja mietityltä, mutta määräsisältöisten suunnitteludokumenttien tuottamiseen keskittyvänä se on yhteistyötahojen piirissä koettu tarpeettoman paperinmakuisena ja rakennelähtöisenä. Sen kokonaisuutta ei edes kovin hyvin tunneta maakuntien toimijoiden keskuudessa, mikä heikentää näiden intoa osallistua kehityksen suunnitteluun ja sitä kautta murentaa koko suunnittelutyön vaikuttavuutta. Järjestelmän yksinkertaistamista on perustellusti toivottu, ja aluekehitysjärjestelmän selkeyttämistä pohjustavien uusimpien selvitysten ja aluehallinnon uudistamista valmisteleavan ajankohtaisen työn voikin toivoa tuottavan uutta liikettä asiassa. Esimerkiksi maakunnallisten kehittämisdokumenttien ja niiden valmistelu-prosessien joustavampi yhdistely toisiinsa pitäisi tehdä mahdolliseksi. Vuorovaikutteisuteen vahvasti nojaavassa työskentelymallissa selkeys ja osallistumisen helppous ovat sen onnistumisen välttämättömiä edellytyksiä.

ALUEKEHITYSTYÖTÄ TEHDÄÄN MYÖS SEUTUTASOLLA

Maakunnan liiton viranomaisroolista huolimatta ensisijainen aluekehittäjä on kukin kunta omalla alueellaan; kuntalaki nimittäin velvoittaa kunnat edistämään asukkaidensa hyvinvointia ja kestävää kehitystä alueellaan. Monien lakisääteisten velvoitteidensa puristuksessa harva kunta kuitenkaan toimii aktiivisena aluekehittäjänä, ja

nämä tehtävät on suosiolla annettu joko maakunnan liitolle ja joskus lisäksi seututason yhteisorganisaatiolle. Suomen 74:llä seutukunnalla ei ole virallista, lakiin perustuvaa asemaa alueellisen kehittämisen järjestelmässä, mutta monissa maakunnissa ne on kytketty mukaan lakisääteiseen aluekehitystyöhön vapaaehtoiselta pohjalta.

Seutukuntien osallistumista aluekehitystyöhön luonnehtii se, että seutukunta ei ole itsenäinen orgaani vaan sen muodostamien peruskuntien tarpeita palveleva ja niiden mandaatilla toimiva apurakenne. Seutukunnilla ei ole esimerkiksi yhtenäistä organisoitumismallia, vaan ne ovat itse voineet valita sen vapaasti kuntalain sallimissa rajoissa. Toiminnan laatuun ja tuloksekkuuteen järjestäytymistavalla ei ole suoraa vaikutusta, vaikka seutukunnallisten elinten toimivaltaisuus ja kyky toimia aktiivisina alueen kehittäjinä riippuukin siitä missä määrin peruskunnat ovat delegoineet niille valtuuksia.

Useilla seutukunnallisilla organisaatioilla on kuntien palvelutehtävien koonnin lisäksi ollut halukkuutta omaksua aktiivinen rooli myös alueellisen kehittämisen asioissa. Erityisesti aluekehityksen teemoja on työstetty niillä lähes neljälläkymmenellä seudulla, jotka ovat mukana vuodesta 2000 käynnistyneen kansallisen aluekeskusohjelman (AKO) toteutuksessa, ja jotka tätä kautta ovat tulleet kytkettyiksi aluekehitystyön käytäntöihin ja sisäpiiriin. Seututason nousu aluekehittämisen toimintatasoksi ei ole kaikilta osin tapahtunut ristiriidattomasti, ja joissakin tapauksissa seutuorganisaatiot ovat olleet pyrkimässä maakunnan liittojen kilpailijoiksi niiden lakiin perustuvissa tehtävissä. Kilpailuasetelma itsessään ei välttämättä ole vahingollinen, jos se aktivoi toimijoita parempiin suorituksiin ja lisää positiivista näytönhalua.

Muutama vuosi sitten kirjoitin tähän lehteen seutukuntien aluekehittäjäroolista optimistiseen sävyyn (Mäkinen 2002). Nyt sävyt ovat tummentuneet. Vaikka seututason toiminta edelleen on suosittua ja yhteisiä nimittäjiä aluekehittämistyölekin seutukunnissa on runsaasti, useissa seutukunnissa sisäisen yhtenäisyyden puutteet ovat haitanneet tehokasta työskentelyä. Tämä ei ole kovin kummallista, koska joidenkin seutukuntien kokoonpano ylipäätään on kiistanalainen, ja toisaalta itsenäisten kuntien tarpeet ja yhteinen hyvä ovat vaikeat yhdistettävät. Seudullisen aluekehityksen suunnittelu-yhteistyöhön on lisäksi saatta-

nut heijastua pettymyksiä kuntien perustehtävien tehostamiseksi tehdystä seutuyhteistyöstä. Vaihtelun tuleekin, että aktiivisimmista 2000-luvun alkuvuosista seudullisen tason strateginen tulevaisuustyö on hiipunut.

Kun seutukunnissa kuitenkin on tehty paljon ansiokasta työtä aluekehityksen edistämiseksi ja sitä tukevia rakenteita on organisoitu, on niitä tietysti syytä hyödyntää. Nyt olisikin viisasta etsiä uutta yhteyttä maakunnissa ja seutukunnissa tehtävän kehittämistyön välillä niiden tehostamiseksi. Vastakkainasettelua maakunta- ja seutukuntatasoisen aluekehityssuunnittelun välille on turha rakentaa, ja molemmilla voi olla oma tehtävänsä kehittämistyön kokonaisuudessa. Ne eivät ole toisiaan vastaan kamppailevia nollasummapelien osapuolia, koska toimijoiden aktiivisuus jokaisella alueella kasvatetaan aineellisia ja aineettomia kehittämisresursseja, joita voidaan ja pitää hyödyntää koko yhteiskunnan parhaaksi. Kun sekä maakunnan liitot että seutukunnalliset elimet toimivat peruskuntien omistuksessa ja poliittisessa valvonnassa, olisi luontevaa että näiden työskentely noudattelisi yhteisiä linjanvetoja ja olisi käytännön tasollakin toisiaan täydentävää. Lahduttavasti tätä ajattelua sisältyy valtioneuvoston alueiden kehittämistä linjaavaan tavoitepäätökseen (Valtakunnalliset alueiden kehittämisen tavoitteet vuosiksi 2007-2011, 33).

Esimerkiksi Pirkanmaalla maakunta- ja seututasoisen kehittämistyön yhteyttä toisiinsa elvytetään alkuvuodesta 2008 käynnistyneellä hankkeella, jossa maakunnan liiton ja kuuden seutukunnan suunnitteluhenkilöstön yhteistyötä lisätään muodostettavan yhteistyöryhmän avulla. Taustalla on aito näkemys siitä, että seutukuntien keskinäisessä suunnittelu- ja hanketyössä on paljon oppimisen ja tehostamisen mahdollisuuksia ja seutu- ja maakuntatason välillä hyödyntämättömiä synergioita.

ALUEHALLINNON JÄRJESTÄMINEN JA ALUEJAOT VAIKUTTAVAT KEHITYSTYÖN ORGANISOINTIIN

Aluehallinnon rakenteisiin ei ole 1990-luvun lopun jälkeen puututtu, ja tuolloinkin se tapahtui melko rajatusti. Suomen aluehallinto on yhä melkoisen kirjava sekoitus erilaisilla aluejaoilla toimivia valtion piiriviranomaisia ja kuntayhtymiä. Risteävät toimivaltuudet ja toimialueet hankaloittavat yhteisten intressien määrittelyä ja voima-

varojen kokoamista.

Aluehallinnon toimintaa nimenomaan aluekehityksen näkökulmasta selvitettiin viimeksi pari vuotta sitten. Lähtökohtana tuolloin oli, että aluehallinnon viranomaisrakenteeseen ei tehdä muutoksia, vaan toimintaa kehitetään olemassa olevalta pohjalta, joka rakentuu kunnalliseen itsehallintoon (maakunnan liitot) ja valtion aluehallintoon. Ns. ALVA -uudistuksena vuoden 2007 alussa toteutunut reformi jäi valitettavasti vajaaksi sitä valmistelleen selvitysmiehen esityksestä eikä ainakaan toistaiseksi ole saavuttanut niitäkään tavoitteita, joita sen pohjalta täydennettyyn aluekehityslakiin kirjattiin. Kun selvitys ei lisäksi ottanut kantaa eri toimijoiden ja viranomaisten organisaatioon ja toimivaltuuksiin, olisi mm. maakunnallisen tahdonmuodostuksen merkitys voimakkaasti tulohajatussa mallissa ollut tuomittu jäämään epäselväksi.

Aluehallinnon nykyiseen viranomaisrakenteeseen ollaan nyt - epäilemättä ainakin osaksi ALVA -uudistuksen kariutumisen johdosta - valmiimpia puuttamaan. Pääministeri Vanhasen toisen hallituksen hallitusohjelmassa on näkyvästi linjattu aluehallinnon uudistamistavoitteet. Ohjelmassa mainitaan: "Hallintoa uudistetaan ja kansanvaltaistetaan. Lääninhallitusten, työvoima- ja elinkeinokeskusten, muiden piirihallintoviranomaisten ja maakuntien liittojen työnjakoa täsmennetään, päällekkäisyydet poistetaan ja vähennetään hallintoviranomaisten määrä... Valmistelu käynnistetään välittömästi ja uudistukset toteutetaan vuoteen 2010 mennessä" (Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 2007, 25; 26.) Hallitusohjelman linjaukset puhuvat selvää kieltä aiotulle uudistukselle asetettujen demokraattisuuden ja selkeyttämisen tavoitteiden tärkeydestä. Hallinto- ja kuntaministeri Mari Kiviniemi asettikin kesäkuussa 2007 aluehallinnon uudistamiseksi ns. ALKU-hankkeen.

Aluehallinnon uudistaminen on siis lähtenyt käyntiin, ja vieläpä varsin kunnianhimoisella oteella ja aikataululla. Aivan puhtaalta pöydältä uudistukseen ei tarvitse lähteä, sillä kohtalaisen tuore ja perustellusti aluehallinnon tilaa ja kehittämistarpeita analysoiva tarkastelu "Iskukykysempi Suomi" luo sille pohjaa (Niemi-lilahti et al. 2002). Erityisesti maakunnissa on hellitty tätä "professoritroikan" esitystä ihannekuvana tulevasta aluehallinnon mallista, mutta se on myös objektiivisesti arvioituna varsin hyvin perusteltu ehdotus.

Esityksen mukaan aluehallinnon toimijat ja niiden työnjako tulisi muodostaa tehtävryhmittäisen kolmijaon mukaan: 1) kehittämistehtävät, joiden hoidossa korostuvat tarkoituksenmukaisuusharkinta, priorisointi ja kansanvaltaisuus, 2) palvelutehtävät, joiden hoidossa korostuvat tehokkuus, palvelutuottajien kilpailuttaminen ja palvelujen käyttäjien valinnan vapaus, sekä 3) viranomaistehtävät, joiden hoidossa korostuvat oikeusturva ja tasa-arvo. Nykyisin aluetason viranomaisilla voi olla tehtäviä useista ryhmistä, mikä on kiusallisesti hämärtänyt niiden työnjakoa ja toimenkuvaa, etenkin asiakkaisiin/kansalaisiin päin, ja lisäksi aiheuttanut jännitteitä eri viranomaisten välillä käytännön yhteistyössä.

Tutkijoiden oma suositus mallin toteuttamiseksi ja Suomen tulevaisuuden aluetason järjestämiseksi toteuttaisi osittaista maakuntaitsehallintoa (emt., 125). Olisikin perusteltua, että aluekehitystehtävien järjestäminen tapahtuisi "Iskukykyisempi Suomi"-esityksessä viitotetulla tavalla, olemassa olevien organisaatioiden tehtäviä yhdistämällä, kokoamalla ja joiltain osin uudelleen ryhmittelemällä. Jatkouudistuksissa on oleellista varmistaa, että aluekehityksen suunnittelu ja suunnitelmien toimeenpanossa välttämättömät resurssit lopultakin todella kohtaavat toisensa. Kainuun mallin mukainen resurssien maakuntatasoinen kokoaminen yhden alueellisen organisaation käyttöön vapauttaisi kehittämistyön hallinnonalakohtaisen momenttijaon kahleista ja toisi kipeästi kaivattua joustavuutta rahoituksen suuntaamiseen. ALKU-hankkeen etenemisestä tihkuneet tiedot kertovat, että edellä esitetyt tavoitteet olisivat ainakin kohtuudella etenemässä.

Seutukuntajako on tarkoitus uudistaa siten, että uudistus tulisi voimaan vuoden 2010 alussa. Viimeksi sisäasiainministeriö on vahvistanut seutukuntajaon joulukuussa 2006. Vähintään seuraavassa uudistuksessa mukautetaan jakoa tapahtuneiden kuntaliitosten vaikutukset paremmin huomioon ottaviksi, mutta todennäköisesti tarkastelusta tarvitaan tätä perinpohjaisempi. Kun uudistusta tehdään, on nimittäin perusteltava myös se mihin seutukuntajakoa jatkossa käytetään. Alun perin 1990-luvun alussa muodostetut seutukunnat suunniteltiin aluepolitiikan toimenpiteiden suunnittelua ja kohdentamista varten, epäoperatiiviseksi aputasoksi. Jos kuntien määrä vähenee ja koko kasvaa kunta- ja palvelurakennuudistuksessa edellytetyllä ja kuntien omien kaavailujen ilmaisemalla tavalla ja lisäksi aluehal-

linnon toimijakentää perataan hallitusohjelman mukaisesti, johtopäätös voisikin olla kertakaikkisen luopuminen kahlitsevasta seutukuntajaosta ainakin alueellisen kehittämisen tavoitteiden ja resurssien kohdentamisessa.

Myös maakuntien määrää on syytä arvioida, ja saattaa olla että nykyistä pienempi maakuntien joukko yhdessä uudistettavien valtion alueorganisaatioiden kanssa kykenisi jatkossa vastaamaan aluekehitystehtävien kokonaisuudesta. Jos yhdistymisiä tehdään, on varmistettava maakunnan toiminnallinen yhtenäisyys ja se että kehittämistoiminnalle on uusissakin kokoonpanoissa yhteistä, alueiden omista tarpeista lähtevää pohjaa. Maakuntien lukumäärän ja aluejakojen tulisi täsmätä "Iskukykyisempi Suomi"-esityksen valtion alueorganisaatioiden vastaaviin, jotta yhteistoiminta näiden kesken ja resurssien kohdentaminen olisi mahdollisimman saumatonta.

Ministeriötason uudistukset on jo toteutettu. Aluekehitystyön valtakunnan tasoinen koordinaatio on vuoden 2008 alussa siirretty pitkään siitä vastanneesta sisäasiainministeriöstä vuoden 2008 alussa perustettuun uuteen työ- ja elinkeinoministeriöön. Muutos on sikäli perusteltu, että aluekehityksessä keskeisen tärkeät elinkeinon elämä ja teknologian kehittämisen linjaukset ja resurssit sekä yhtäläillä oleelliset työvoimahalinnon kysymykset saadaan yhtenäiseen ohjaukseen aluekehityslinjausten kanssa. Pientä huolta voi tosin kantaa siitä, miten suurta painoarvoa "superministeriön" sisäisessä hierarkiassa ja prioriteeteissa aluekehitysasiat tulevat jatkossa nauttimaan. Onko horisontaalisen aluekehitysnäkökulman vaarana jäädä sektoraalisten elinkeino- ja työvoima-asioiden varjoon? Kysymys ei ole pelkästään periaatteellinen, vaan liittyy mitä kiperimmin sektorirajat ylittävään kokonaisvaltaisuuteen sekä paikallisten resurssien mobilisointiin ja toimijoiden motivointiin. Asiaa käsitelleiden työryhmien (etenkin ASPO-sisältötyöryhmä) raportit asiasta vaikuttavat onneksi rohkaiseviltä.

KÄYTÄNTÖJÄ VOIDAAN KEHITTÄÄ

Alueiden kehittäminen on, tai ainakin sen pitäisi olla luova, henkinen prosessi, jota tuetaan rahallisin, organisatorisin ja lainsäädännöllisin edellytyksin. Tässä artikkelissa ei ole tehty montakaan havaintoa alueellisen kehittämistyön sisällöistä,

vaikka itsestään selvää onkin, että muodot ja menettelyt ilman järjellisiä sisältöjä eivät ole minäkään arvoisia.

Monitulkintaisten kehittämishaasteiden edessä suomalaisen aluekehitystyön voi hyvin ajatella vaativan ns. tulkitsevan kehittämisen soveltamista (Sotarauta, Linnamaa & Suvinen 2003). Siinä kehittäminen nähdään uuden luomisena ja tuntemattomaan tunkeutumisenä. Koska nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössä on harvoin tiedossa mitä kohti ollaan tunkeutumassa, tärkeäksi nousee eri toimijoiden ja yksilöiden kehitysnäkemykset, joka ohjaa tulkintojen tekemistä erilaisista asioista, ilmiöistä ja niiden merkityksistä. (Emt., 37-42). Aluekehitysjärjestelmän tulisi rakenteillaan ja työskentelymuodoillaan mahdollistaa tällainen vuorovaikutteinen ja avoin kehityshaasteiden prosessointi. Näin on mahdollista varmistaa se, että alueiden kehittämiseksi tehtävä työ on myös sisällöltään järkevää ja todellisiin, jatkuvassa muutostilassa oleviin tarpeisiin kohdistuvaa.

Kokonaisvaltainen alueiden kehittäminen on niin erikoistunutta ja monitahoista asiantunteudesta edellyttävää työtä, että sitä ei voi monopolisoida millekään yksittäiselle organisaatiolle. Avainsana on nyt ja tulevaisuudessa alueen toimijoiden ja eri hallinnontasojen yhteistyö ja tämän yhteistyön hallittu koordinaatio. Koordinaation toimivuus puolestaan edellyttää toimijoille mahdollisimman selviä toimenkuvia ja vastuita sekä yksiselitteisiä rakenteita. Ilman näitä toiminnan vaikuttavuus jää vajaaksi ja vain osa olemassa olevista voimavaroista saadaan käyttöön. Alueiden kehitystä koskevien monimutkaisten haasteiden kohtaamista on turha vaikeuttaa monimutkaisella hallinnolla.

VIITE

¹ Vuoden 2007 loppuun asti aluekehitystehtävien koordinoinnista vastasi sisäasiainministeriö.

LÄHTEET

- Mäkinen, Marko (2002). Seutukunnat alueellisina kehittäjinä. Hallinnon tutkimus 2/2002. Tampere.
- Niemi-lilahti, Anita - Stenvall, Jari - Ståhlberg, Krister (2002). Iskukykyisempi Suomi - suomalaisen aluehallinnon kokonaisarviointi ja kehittämislinjauksia. El painopaikkaa.
- Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Rizzo, Fulvio (2007). The institution and the role of the regional councils within Finnish regional policy governance: an outsider's perspective. Kunnallistieteellinen aikakauskirja 2/2007. Kunnallistieteen yhdistys. Vammala.
- Sotarauta, Markku - Linnamaa, Reija - Suvinen, Nina (2003). Tulkitseva kehittäminen ja luovat kaupungit - Verkostot ja johtajuus Tampereen kehittämisessä. Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö SENTE, Tekniikan Akateemisten Liitto TEK. Tampere
- Valtakunnalliset alueiden kehittämisen tavoitteet vuosiksi 2007-2011 (2008). Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 3/2008. Edita Publishing Oy. Helsinki.